
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.071>

УДК: 330.5

JEL: P 44, O 17

Олег Яременко

ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУВЕРЕНІТЕТ В СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНО УКОРІНЕНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ¹

Показано, що ідентичність як історично надана соціальна реальність розвивається під зворотним впливом всієї сукупності породжених нею ціннісно-інституційних ресурсів суспільства, включаючи його активну суб'єктність, інтегруючий потенціал національного інтересу, процесуючий суверенітет, стійку інституційну структуру та динамічний чинник екзогенних реформ. Обґрунтовано висновок, що відбиток актуальності на історичній сутності національної ідентичності адаптує її до потреб сьогодення, але водночас існують межі адаптації, які соціуму не можна переступити без втрати ідентичності. На підставі такого розуміння доведено можливість послідовної розробки критеріїв узгодженого використання інструментів внутрішньої довіри як таких, що мають прямо корелювати з національною ідентичністю: стійкість грошової одиниці, стабільність податкового режиму, стимулююча державна інвестиційна політика, політика соціальних гарантій, зовнішньоекономічна стратегія. Це надає можливість істотно підвищити ступінь узгодженості основних напрямів державної регуляторної політики.

Ключові слова: національно вкорінений розвиток, ідентичність, національний інтерес, суверенітет, інституційна ємність, запас змінності.

IDENTITY AND SOVEREIGNTY IN THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL RESOURCES OF THE NATIONALLY ROOTED ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Oleh Yaremenko (v.o.yaremenko@gmail.com) Dr. Econ. Sciences, Prof.; Leading Researcher of the Department of Economic Theory of the Institute for Economics and

---

Яременко Олег Леонідович (v.o.yaremenko@gmail.com) д-р екон. наук, проф.; завідувач сектору інституційної економіки відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". <https://orcid.org/0000-0001-7227-8106>

¹ Стаття підготовлена у рамках виконання проекту «Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир—війна"».

Цитування: Яременко О. Л. Ідентичність та суверенітет в системі інституційних ресурсів національно укоріненого економічного розвитку України. Економічна теорія. 2023. № 3. С. 71–83. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.071>

© О. Яременко, 2023

ISSN 1811-3141. Економічна теорія 2023. № 3: 71–83

71

Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7227-8106>

The author shows that identity as a historically given social reality develops under the inverse influence of the entire set of value-institutional resources of society generated by it, including its active subjectivity, integrating potential of national interest, process sovereignty, stable institutional structure and dynamic factor of exogenous reforms. The conclusion is substantiated that the imprint of relevance on the historical essence of the national identity adapts it to today's needs, but at the same time there are limits of adaptation that the society cannot cross without losing its identity. Based on such an understanding, the author proves the possibility of consistently developing criteria for the coordinated use of internal trust tools as those that should be directly correlated with national identity: stability of the monetary unit, stability of the tax regime, stimulating state investment policy, social guarantee policy, and foreign economic strategy. This provides an opportunity to significantly increase the degree of coherence of the main areas of state regulatory policy.

Keywords: nationally rooted development, identity, national interest, sovereignty, institutional capacity, margin of variability.

В умовах глобальної нестабільності та конфліктності пошуки можливостей стабілізації розвитку набувають особливої актуальності. Збалансування глобальних ресурсів та ризиків шляхом прив'язування їх до національних ціннісно-інституційних структур може виявитися перспективним з точки зору становлення більш органічної моделі глобалізації.

Проблеми долі соціально-економічної ідентичності та національного суверенітету в умовах глобальної взаємозалежності сьогодні посідають важливе місце в дослідженнях українських та зарубіжних вчених. Пошуки практичної міри загального та особливого у соціально-економічного розвитку країн в епоху глобалізації вимушують науковців звертатися до аналізу позитивної ролі чинників несхожості та унікальності в умовах жорсткої уніфікації вимог до інституційного устрою учасників глобальних ланцюжків виробництва доданої вартості. Поняття національно вкоріненого розвитку лежить у площині сучасного наукового аналізу інституційних підстав змін та переходів в еволюції соціально-економічних систем, зокрема у рамках концепції інституційної архітектури економічного розвитку (Геєць, Семіноженко та інші, 2007; Гриценко, 2021; Яременко, 1997а; Яременко, 1997б; Яременко, Корнієвська, 2023).

У теоретичному обґрунтуванні закономірностей розвитку та переходів в економіці важливими є дослідження людського капіталу Г. Бекера (1993) та роботи Дж. Акерлофа і Р. Крентон з економіки ідентичності (Akerlof, Kranton, May 2008). Значний внесок у розроблення проблем ідентичності зробив свого часу видатний американський соціолог та політолог С. Хантінгтон, який встановив складний взаємний зв'язок між національною ідентичністю як такою та історичним середовищем, в якому вона формується та реалізується (2004).

У цьому контексті близьким до ідентичності за змістом виглядає запропоноване Е. Тофлером поняття "прихованого коду" цивілізації: "У кожній цивілізації є свій прихований код – система правил або принципів, що відображаються у всіх сферах її діяльності, на кшталт певного єдиного

плану" (1980). К. Хілл вважає, що ідентичність вписується у функцію корисності учасників ринкових зв'язків: люди шукають переваг ідентичності; вони прагнуть уникнути витрат на ідентифікацію. Таким чином, виграш від ідентичності впливає на те, що люди будуть робити, взаємодіючи з іншими мотивами до дії (2007). Дослідники М. Вахабі і Х. Бехруз на прикладі аналізу соціального інституту дуелі розглядають конфлікти як інвестиції в ідентичність, тим самим зв'язуючи соціальну природу ідентичності зі структурною конфліктністю соціального середовища (2013).

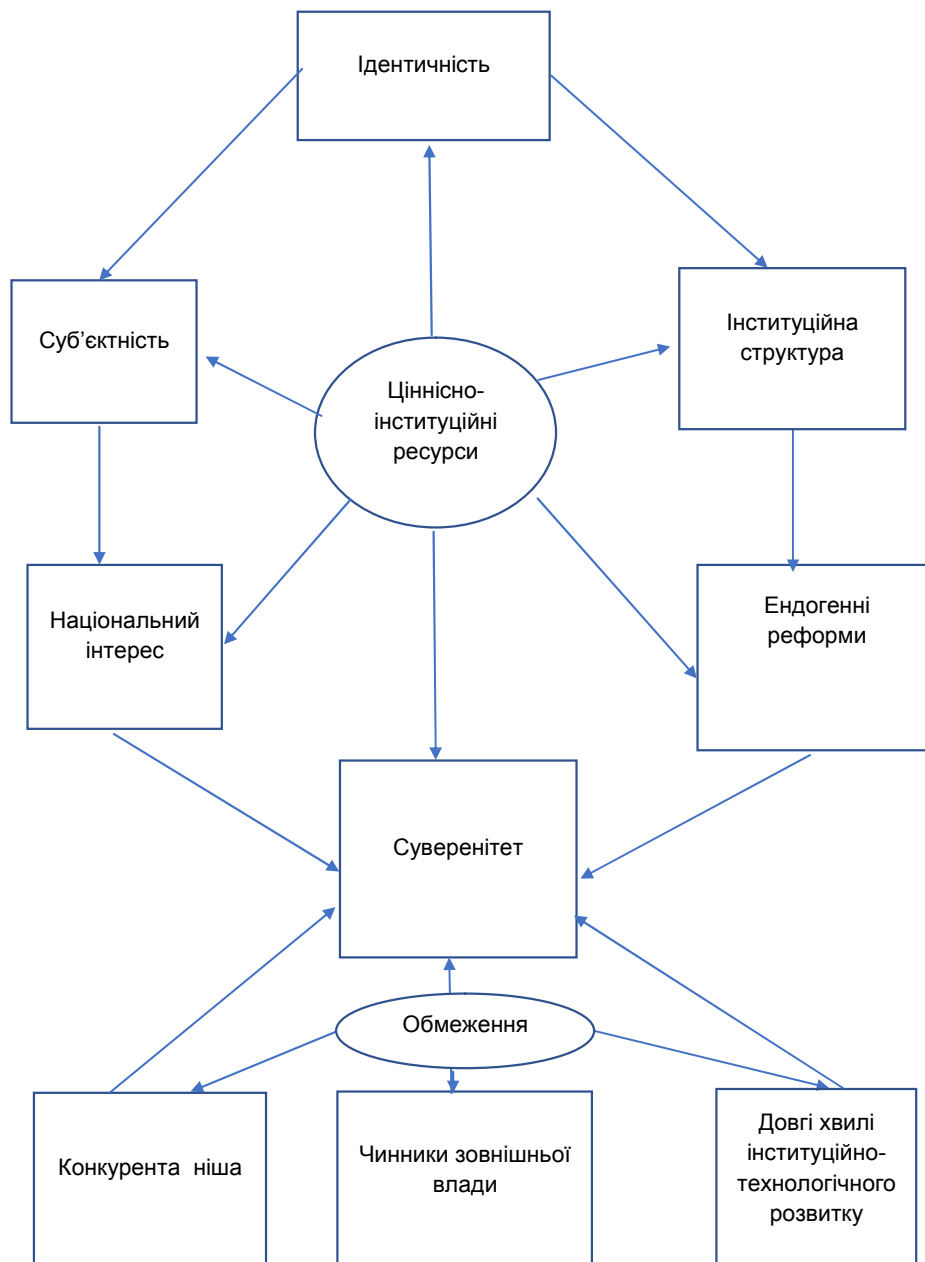
Можна побачити, що ідентичність у сучасній економічній науці "розташована" достатньо близько до понять "конфліктність", "правила та норми", "інтерналізованість", "вкоріненість", "очікування". Дж. Акерлоф та Р. Крентон у своїй роботі "Економіка ідентичності" (2010) відмітили, що конфліктність та схильність до кооперації обумовлені глибоко інтерналізованими у свідомість людей правилами та очікуваннями, про які самі їхні носії не завжди знають.

Дуже характерно, що Дж. Акерлоф і Р. Крентон розглядають ідентичність (identity) у контексті глибокої вкоріненості (deeply held). Це означає, що ідентичність іноді важко помітити ззовні і тому важко порушити. В пошуках стійкості цілком природним виглядає рух у бік глибинних підстав людських очікувань та взаємодій в економіці, порушення яких є завданням підвищеної складності. Це добре розуміють "сміливі" реформатори, коли для досягнення заявлених цілей використовують різні способи придушення небажаних проявів людської ідентичності.

Водночас, на наш погляд, наведеним трактуванням ідентичності не вистачає розуміння її як елементу спільного буття людських груп, таких як етноси, нації та країни. Вважаємо, що є сенс поглянути на ідентичність більш широко, не лише як на елемент індивідуальної реальності, а ще й важливий чинник стійкості та гнучкості соціально-економічної системи як цілісності. Саме чинники ідентичності покладені в основу системи розпізнавання "свій-чужий", і тому ідентичність структурує систему не лише статично, але й динамічно, в процесі пристосування до змін, забезпечуючи потрібну узгодженість реакцій.

Первинною основою національно вкоріненого розвитку є фундаментальні ціннісно-інституційні ресурси, які формувалися упродовж історичного існування нації як її соціально-економічна ідентичність. Не можна зводити ідентичність лише до чинників унікальності, тому що будь-який суб'єкт є живим втіленням єдності всезагального, особливого та унікального. Ідентичність виступає як фундаментальна сукупність відносно жорстких соціально-генетичних програм, що сформувалися у ході історичного розвитку, проявляються як стійкі стимули та очікування людей та їх груп у соціальному середовищі і забезпечують відтворення суб'єктів на довгих інтервалах еволюції (як мінімум, упродовж життєвого циклу). Розгортання та відтворення ідентичності нації через її суб'єктність, національний інтерес, інституційну структуру і ендогенні реформи кристалізується у національному суверенітеті як способі дій держави у зовнішньому та внутрішньому середовищі. З одного

боку, суверенітет як діяльність з відтворення ідентичності є процесом зняття невизначеності життєдіяльності національної господарчої системи у процесі її функціонування і еволюції (див. рисунок). З іншого боку, суверенітет може розглядатися як національний внесок у зниження невизначеності глобального розвитку.

Рисунок. Інституційні підвалини національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України

Джерело: розроблено автором.

Ідентичність як гранична соціальна структура (своєрідна межа "зернистості") виступає внутрішньою межею гібридної системи "мир–війна" в умовах загроз потенційно деструктивних трансформацій. Небезпека "гібридної" ідентичності полягає в тому, що вона як чинник невизначених та нестійких очікувань не є інструментом зниження загальної невизначеності, а є її додатковим джерелом. Прямим проявом нормальної *спільної ідентичності* всередині оптимально цілісної господарської системи є, по-перше, більш-менш оптимальний рівень трансакційних витрат, по-друге, переважний вектор спрямованості інституційної довіри: він або спрямований всередину системи, якщо система самодостатня, або у зовнішній простір – якщо система перебуває у стані пошуку зовнішньої інформації та зовнішніх ресурсів.

На підставах такого розуміння ідентичності та її місця у національній соціально-економічній системі виникає можливість послідовного розроблення критеріїв узгодженого використання інструментів внутрішньої довіри як таких, що мають прямо корелювати з національною ідентичністю: стійкість грошової одиниці, стабільність податкового режиму, стимулююча державна інвестиційна політика, політика соціальних гарантій, зовнішньоекономічна стратегія. Це надає можливість істотно підвищити ступінь узгодженості основних напрямів державної регуляторної політики.

Суттєвою характеристикою будь-якої господарської системи та її ідентичності є її *інституційна ємність* як кількість змістовних норм, які здатний засвоїти суб'єкт без порушення ідентичності; інституційна ємність не є нескінченною; норми, що не засвоюються через перевищення інституційної ємності, будучи формально імплементовані шляхом максимально точного копіювання, є джерелом хаосу гібридної системи "мир–війна"; у цьому випадку енергія трансформації у вигляді зовнішніх інституційних та фінансових ресурсів може перетворюватися на внутрішній хаос у вигляді масового рейдерства, інноваційних форм корупції, деградації системи соціальних статусів, соціопатії.

Додержання фактичної інституційної ємності економічної системи може забезпечуватися шляхом спрощення та інтеграції близьких за призначенням норм для уникання деструктивного ускладнення нормативного середовища. Ефект храповика у нормотворчості проявляється в тому, що норми легше створюються, ніж скасовуються. Ефективність роботи законодавчих органів іноді розцінюється за кількістю напрацьованих правових новацій. Це призводить до своєрідного нормативного забруднення соціально-економічного середовища, зайва інституційна щільність якого вже є не чинником зняття невизначеності, а навпаки, чинником її зростання. В основу практичних заходів для нейтралізації таких ефектів може бути покладено оцінку корупційної ємності правових новацій з точки зору потенціалу деструктивного ускладнення нормативного середовища.

Адаптивно-динамічний аспект інституційної основи економіки характеризується *змiнами* норм та правил. Інституційна система економіки має певний *запас змінності* як потенціал збереження та відтворення основних

функціональних зав'язків суб'єктів у ході пристосування до змін; його перевищення виступає як *зайві зміни*, які порушують цілісність функціональних структур соціуму (норму реакції), що призводить до падіння ефективності; накопичений запас змінності є функцією часу історичного існування соціуму.

Соціум може витримати порівняно більш широкий спектр змін, якщо у минулому він вже пройшов аналогічні або близькі за глибиною, тривалістю та напрямом інституційні зміни, що може розцінюватися як своєрідне щеплення. Прикладом може слугувати сучасний Китай, в історії якого можна знайти зразки та аналоги державно-ринкових реформ, що відбуваються в країні останні 45 років, починаючи з реформ Ден Сяопіна. Врахування ризику зайвих змін потребує від регуляторних органів держави організації інституційного моніторингу та аналізу макроекономічної стабільності й інвестиційної привабливості у контексті реакції на реформи. Складовою такого моніторингу має стати розроблення та використання критеріїв фактичного рівня мобільності ресурсів.

Здатність більш-менш замкнутої господарської системи до національного вкоріненого розвитку залежить від її резервів та запасу мінливості. Інтенсивні зміни інституційного, структурного та технологічного устрою економіки потребують значних ресурсів, які використовуються з відносно низькою ефективністю з точки зору поточних критеріїв. Справа в тому, що в момент перебування в стані мобільності ресурс не використовують за призначенням. Виникає дилема: або розвиток, який вимагає аномальної мобільності ресурсів, або висока поточна ефективність, що вимагає зв'язування ресурсів за їх прямим призначенням. Підкреслимо, що маються на увазі не поточні адаптивні покращення системи, а вихід її на якісно новий рівень рівноваги із середовищем. Тому макроекономічна політика в країнах з економікою, що розвивається, має будуватися на основі врахування складної сукупності наявних інституційних передумов та механізмів, що впливають на канали взаємодії та еластичність макроекономічних параметрів, а відповідно – на характер та тісноту їхнього зв'язку.

Якщо елемент господарської системи здатний витримувати та відтворювати ідентичність на інтервалах, що не нижчі за його життєвий цикл, то такий елемент отримує шанс набути атрибута *суб'єктності*. Суб'єктність – це забезпечена ресурсами та компетенціями практична здатність ухвалювати рішення щодо відтворення власної ідентичності на підставах утримання актуальних та довгострокових цілей та критеріїв всередині соціуму.

Суб'єкт – це активний елемент господарської системи, що володіє декількома ступенями свободи, рух у яких детерміновано внутрішніми умовами його відтворення, і лише в кінцевому підсумку входить в умови відтворення системи загалом. Свобода є корінною ознакою суб'єкта, яка свідчить про належну повноту його відповідальності.

Системний зміст "суб'єктного принципу" побудови системи полягає у більш високій здатності до адаптації та саморозвитку (гетерогенного ускладнення). Системи, які побудовані на суб'єктному механізмі відтворення, здатні допускати більш високий рівень невизначеності, що не руй-

нує їх як цілісність. Завдяки суб'єктному механізму функціонування системи, вона має можливість декомпозиції генеральної невизначеності в сукупність часткових невизначеностей, які прив'язуються до окремих суб'єктів, набуваючи саме тим форму ризику.

У цьому випадку сума окремих невизначеностей може виявитися меншою за вихідну величину, тобто відбувається процес з негативною синергією. Виявляється це у розподілі невизначеностей у часі: час існування суб'єктів менший за час існування системи загалом. У цьому своєрідна визначеність – суб'єкт обов'язково загине. Загибель окремого суб'єкта є законом життя системи (Яременко, Панкратова, 2007).

Суб'єктність відповідає за утримання фокусу актуальних цілей та критеріїв всередині системи. Для суб'єкта його переваги та ресурсні обмеження є виключними підставами його цілепокладання, а будь-які інші зовнішні умови та обмеження зовнішнього походження мають вторинний характер, але водночас обмежують можливості реалізації національної ідентичності у зовнішньому просторі. Тому актуальна змістовна оцінка взаємної відповідності національних цілей, ресурсів та ідентичності у ході соціально-економічного відтворення є обов'язковою умовою відтворення ідентичності. Сьогодні це потребує коректного перегляду суб'єктних підстав повноважень та відповідальності держави та інститутів громадянського суспільства у розвитку та укріпленні національної ідентичності.

Практичними кроками на шляху реалізації таких вимог мають стати організація моніторингу регуляторної політики з позицій критерію поліпшення / не погіршення умов соціально-економічного відтворення національної ідентичності, моніторинг та перегляд національної боргової стратегії, а також оцінка узгодженості стратегічної поведінки держави, корпоративного сектору та сектору домогосподарств як непрямого, але важливого критерію зрілості національної ідентичності та суб'єктності. Такий підхід може бути покладений в основу оцінки взаємної відповідності експортного потенціалу та боргового тягаря національної економіки.

Національний інтерес є формою практичної рефлексії фундаментальної ідентичності й актуальної суб'єктності у їх конкретно-історичній єдності. Система, що функціонує на підставах національного інтересу, має можливість більш-менш ефективно знімати невизначеність життєдіяльності в умовах конфліктного нестійкого глобального середовища. Слід зробити застереження щодо невизначеності сучасного фазового переходу глобальної системи, який може супроводжуватися десуб'єктивацією та народжуванням нових ідентичностей. Але у цьому нашому аналізі ми будемо виходити з того, генезис та структурування нових ідентичностей ще не зайшов настільки далеко, щоби визначати тенденції та напрями глобального розвитку.

Проведені оцінки дають підстави визначити національний суверенітет як законодавчо та інституційно забезпечений спосіб професійних дій держави та громадянського суспільства у зовнішньому та внутрішньому середовищі на підставах суб'єктності та національного інтересу, що формує умови національного вкоріненого розвитку.

Існують такі зовнішні обмеження розгортання фундаментальних модальностей національно вкоріненого розвитку:

По-перше, це ієрархічність конкурентних ніш за аналогією з принципом Паулі, що означає неможливість двом (або більше) глобальним суб'єктам займати одну й ту ж нішу (енергетичний рівень). Водночас еволюція завдяки невизначеності здатна породжувати нові конкурентні ніші, в яких деякі чинники відсталості можуть перетворюватися на національні переваги внаслідок явища історичного резонансу ідентичності і середовища.

По-друге, це чинник лідерства у трансформаціях, що проявляється як імовірність зовнішнього тиску. Конкуренція між країнами та їхніми блоками за право створювати нові світові правила обумовлена не лише тим, що лідерство надає можливість формулювати ці правила "під себе", але ще й тим, що слідування чужим правилам ніколи не дає тих результатів, що отримує лідер змін.

По-третє, сильний вплив на можливості вибору моделі національно вкоріненого розвитку спричиняють довгі хвилі інституційної еволюції, які обмежують розкид траєкторій подій. Події у світі столітньої давнини характеризувалися приблизно таким самим загостренням конфліктності та тенденцією до форсованого одержавлення соціально-економічного буття, як і у 20-ті роки XXI століття, хоча технологічні та інституційно — структурні умови 100 років тому були зовсім іншими.

Запропонована модель інституційних ресурсів національно вкоріненого економічного розвитку надає можливість встановити критерії узгодженого використання інструментів внутрішньої довіри як таких, що корелюють з ідентичністю: стійкість грошової одиниці, стабільність податкового режиму, стимулююча державна інвестиційна політика, політика соціальних гарантій, зовнішньоекономічна стратегія. Узгоджений підхід до монетарних, бюджетно-фіскальних, фінансових, зовнішньоекономічних та соціальних заходів дискретної регуляторної політики у процесі її розроблення та реалізації дозволяє забезпечити зниження альтернативної вартості державного регулювання внутрішнього ринку як стратегічного напрямку національно вкоріненого розвитку економіки України з урахуванням завдань інтеграції до ЄС (*Пустовойт, 2015*).

Розуміння інституційної ємності економіки як кількості змістовних норм, які здатний засвоїти суб'єкт без порушення ідентичності, має стати підставою спрощення та інтеграції близьких за призначенням норм для уникання деструктивного ускладнення нормативного середовища, а також оцінки можливої корупційної ємності правових новацій.

Практичне значення поняття "запас змінності" як потенціалу збереження та відтворення основних функціональних зав'язків у ході пристосування до змін надає розуміння важливості межі змін та реформ, за котрою може початися руйнація національної інституційної структури економіки. Ідеологія "чим більше реформ, тим краще" не може мати місця в системі державного управління. Фактичні результати реформ останніх 30 років дають підстави для підозр, що ця межа в Україні вже була неодноразово

порушена. Цей "ризик перевищення" суттєво підсилюється в умовах початку процедур інтеграції України до ЄС.

Інституційне відтворення суб'єктності як забезпечених ресурсами та компетенціями виключних повноважень ухвалювати рішення щодо відтворення власної ідентичності вимагає постійного моніторингу регуляторної політики з позицій відтворення суб'єктності, моніторингу та перегляду боргової стратегії, а також оцінки узгодженості стратегічної поведінки держави, корпоративного сектору та сектору домогосподарств, від чого прямо залежить ступінь фактичної суб'єктності та її відповідності невизначеності та ризикам зовнішнього середовища. Правило просте: чим більш нестійким і невизначеним є глобальне середовище, тим більшим має бути рівень суб'єктності. Оскільки складність та нестабільність середовища має тенденцію до зростання, необхідною є закріплена законом процедура перегляду повноважень та відповідальності держави та інститутів громадянського суспільства у розвитку та укріпленні національної ідентичності, а також актуальна оцінка взаємної відповідності експортного потенціалу та зовнішнього боргового тягаря, яка може містити в собі прямі загрози суб'єктності.

Трактування національного інтересу як ідеальної та практичної рефлексії *фундаментальної* ідентичності й *актуальної* суб'єктності у їх конкретно-історичній комплементарній єдності вимагає розроблення та реалізації комплексної стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку національного внутрішнього ринку шляхом адекватного, але помірному, використанню інструментів ціннісно-інституційного протекціонізму, з урахуванням стандартів та вимог міжнародних інститутів та органів ЄС (таблиця).

Таблиця

Ідентичність та суверенітет в системі інституційних ресурсів національно укоріненого економічного розвитку України

Інституційні ресурси національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир—війна"		
Теоретичні положення	Практичні висновки	Рекомендації
Ідентичність як фундаментальна сукупність жорстких соціально-генетичних програм, що проявляються як стійкі очікування і забезпечують відтворення суб'єктів на довгих інтервалах еволюції (упродовж життєвого циклу)	Використання інструментів внутрішньої довіри як таких, що корелюють з ідентичністю: стійкість грошової одиниці, стабільність податкового режиму, стимулююча державна інвестиційна політика, політика соціальних гарантій, зовнішньоекономічна стратегія	Узгоджений підхід до монетарних, бюджетно-фіскальних, фінансових, зовнішньоекономічних та соціальних заходів дискретної регуляторної політики у процесі її розроблення та реалізації
Інституційна ємність як кількість змістовних норм, які здатні засвоїти суб'єкт без порушення ідентичності	Практика спрощення та інтеграції близьких за призначенням норм для уникання деструктивного ускладнення нормативного середовища	Оцінка корупційної ємності правових новацій з точки зору потенціалу деструктивного ускладнення нормативного середовища
Запас змінності як потенціал збереження та відтворення основних функціональних зав'язків у ході пристосування до змін	Інституційний моніторинг та аналіз макроекономічної стабільності та інвестиційної привабливості у контексті реакції на реформи	Розроблення та використання у стратегічному плануванні критеріїв мобільності національних ресурсів

Інституційні ресурси національно вкоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир—війна"		
Теоретичні положення	Практичні висновки	Рекомендації
Суб'єктність як забезпечена ресурсами та компетенціями практична здатність ухвалювати рішення щодо відтворення власної ідентичності на підставах утримання актуальних та довгострокових цілей та критеріїв всередині соціуму	Моніторинг регуляторної політики з позицій відтворення суб'єктності Моніторинг та перегляд боргової стратегії Оцінка узгодженості стратегічної поведінки держави, корпоративного сектору та сектору домогосподарств	Перегляд суб'єктних підстав повноважень та відповідальності держави та інститутів громадянського суспільства у розвитку та укріпленні національної ідентичності. Оцінка взаємної відповідності експортного потенціалу та боргового тягара
Національний інтерес як ідеальна та практична рефлексія фундаментальної ідентичності і актуальної суб'єктності у їх конкретно-історичній єдності.	Комплексна стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку національного ринку Ціннісно-інституційний протекціонізм	Оцінка ефективності використання інструментів внутрішньої довіри для стимулювання інвестиційних процесів та захисту національного виробника
Національний суверенітет як законодавчо та інституційно забезпечений спосіб професійних дій у зовнішньому та внутрішньому середовищі на підставах суб'єктності та національного інтересу	Укріплення конституційних підстав національного суверенітету з урахуванням реалій глобалізації та локалізації цивілізаційного розвитку	Перегляд існуючих практик формування повноважень та відповідальності держави та інститутів громадянського суспільства у реалізації поточних та довгострокових цілей національного суверенітету
Урахування зовнішніх обмежень розгортання фундаментальних модальностей національно вкоріненого розвитку:	Моніторинг зовнішнього середовища з ціллю розподілу його на сприятливі, несприятливі та нейтральні зони національно вкоріненого розвитку	Обґрунтування регуляторних заходів з переорієнтації національної економіки на сприятливі або нейтральні зони національно вкоріненого розвитку
Чинник ієрархічності конкурентних ніш за аналогією з принципом Паулі	Моделювання та моніторинг національної конкурентної ніші, обґрунтування шляхів її поглиблення та розвитку. Виявлення та оцінка найближчих конкурентів	Компаративний аналіз досвіду структурного розвитку країн – найближчих конкурентів та розроблення пропозицій з його використання
Чинник лідерства у трансформаціях	Формулювання національних цілей орієнтації на країни-лідери	Розроблення заходів із взаємодії з країнами-лідерами на підставах національного інтересу
Довгі хвилі інституційної еволюції	Оцінка масштабів та причин відставання / випередження національно вкоріненого розвитку від ритмів чергової хвилі інституційно-технологічного розвитку	Розроблення структурно-технологічних, інвестиційних та інституційних заходів з подолання небажаної десинхронізації національно вкоріненого розвитку з довгими хвилями світового інституційно-технологічного розвитку
Доцільність аналітичного обґрунтування будь яких інституційних новацій стосовно їх відповідності національній ідентичності за критеріями: сумісність – несумісність; побічні ефекти; узгодження з іншими змінами та їх очікуваними результатами	Корекція цілей та критеріїв стратегії реформ с урахуванням вимог моделі національно вкоріненого довгострокового розвитку	

Джерело: складено автором.

Висновки

Глобальний попит на соціально-економічні ідентичності обумовлений об'єктивною потребою у поширенні варіативного простору можливих реакцій та рішень у відповідь на загрози та невизначеність. Глобальна стандартизація є корисною лише на обмеженому відрізку розвитку, після закінчення якого починаються негативні зовнішні ефекти, найпростішою формою яких є дедалі більш жорсткі та глибокі конфлікти. Саме ідентичності задають межу глобальної ціннісно-інституційної уніфікації та стандартизації.

Водночас ідентичність як жива та історично надана соціальна реальність розвивається під зворотним впливом всієї сукупності породжених нею ціннісно-інституційних ресурсів суспільства, включаючи його активну суб'єктність, інтегруючий потенціал національного інтересу, процесуючий суверенітет, стійку інституційну структуру та динамічний чинник екзогенних реформ.

Відбиток актуальності на історичній сутності національної ідентичності адаптує її до потреб сьогодення, але водночас існують межі адаптації, які соціуму не можна переступити без втрати ідентичності. Нація приречена бути носієм ідентичності, поки вона існує. Реальним історичним завданням є не зміна ідентичності, а її розуміння та використання як національного активу, що робить нас обов'язковим елементом глобального соціуму. Попит на українську соціально-економічну ідентичність з боку потреб глобального розвитку підсилюється на тлі все більш глибокої геополітичної та геоекономічної невизначеності.

Національно-державна суб'єктність України (як і будь-якого соціально-економічного суб'єкта) як підстава національно вкоріненого розвитку в умовах гібридної системі мир—війна передбачає:

- наявність ресурсів у формі бюджету та бюджетних обмежень (національна бюджетна лінія). Наявні національні ресурси України (як труд, земля і капітал) перетворюють нашу державу в один із найважливіших чинників європейського та глобального розвитку;
- наявність цінностей та ціннісно подібних інститутів, що опредмечуються у ході господарської діяльності як переваги та потреби (криві байдужості);
- наявність здібностей до інтерпретації інформації про переваги та обмеження в процесі вибору (точка рівноваги).

Національно-державний суб'єкт як носій суб'єктності співвідноситься з тією мірою невизначеності, з якою він здатний впоратися. Історичне значення національно-державного суб'єкта визначається його здатністю імплементувати в себе невизначеність розвитку без порушення внутрішньої цілісності структур та функцій. Саме такі суб'єкти на певний час втілюють у собі "дух епохи" як точку перехрещення суперечностей, ризиків та можливостей глобального інституційно-технологічного розвитку.

Процес діяльного підпорядкування існуючої невизначеності ресурсам, потребам та перевагам суб'єкта може виглядати як:

- здійснення раціонального вибору, що надає невизначеності адресну форму ризику суб'єкта (ризик помилок інтерпретації, ризик нестачі ресурсів, ризик непередбаченої зміни переваг), знімаючи тим самим її;

– здійснення нераціонального вибору як свідомий відхід від переваг суб'єкта та ресурсних обмежень з неекономічних міркувань (погодження на порушення еквівалентності на підставах реципрокності, створення резервів для майбутніх поколінь, вичікування можливого згасання невизначеності до прийнятного рівня);

– відмова від вибору як ухилення від невизначеності та ризику та пошук більш визначеного соціально-економічного простору, що відповідає ресурсам, перевагам та інтерпретаційним здібностям.

У всіх трьох випадках відповідальність лежить на суб'єкті. Якщо ресурсні обмеження та переваги частково виводяться із сфери компетенції суб'єкта (наприклад, внаслідок передачі частки повноважень щодо контролю ресурсів кредитором), то дефіцит суб'єктності, що виникатиме при цьому, може набувати форми системного нераціонального вибору через поглинання частки повноважень кредитором. У цьому разі кредитні рішення мають розглядатися як прийняття додаткового ризику, що має екзогенну природу та непропорційно обмежує національну свободу раціонального вибору.

У світлі такого розуміння національні боргові зобов'язання стратегічного рівня мають трактуватися в меншому ступені як стратегічні ресурси, і в більшому ступені — як стратегічні обмеження (ризик). У будь-якому разі стратегія національно вкоріненого розвитку не може бути борговою на період, що перевищує стратегічний горизонт. Критерій належної свободи національних дій у суперечливому та невизначеному глобальному просторі повинен постійно співвідноситися з ресурсами та ризиками боргового походження. Альтернативи у вигляді ендегенних за походженням ресурсів є більш привабливими джерелами фінансування програм національно вкоріненого розвитку. Свобода важливіша, ніж амбіції.

Одним із шляхів мобілізації ендегенних ресурсів для цілей національно вкоріненого розвитку може стати активізація механізмів внутрішнього міжбанківського ринку, який за останні роки поступово згасав під впливом сукупності пруденційних та фінансових заходів з боку НБУ. Надлишкова ліквідність в банківській системі України може розцінюватися як така, що здатна перекрити значну частку актуальних суспільних потреб. Якщо поставити за ціль підвищення відносної привабливості залучення ліквідності для банків через механізм міжбанківських кредитів та депозитів, це може надати нового імпульсу для цілеспрямованої політики банків на підвищення внутрішньої довіри, в тому числі, і з боку домогосподарств.

Література

1. Гесць В. М., Семиноженко В. П. та інші (ред.) (2007). Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. Київ.
2. Гриценко А. А. (ред.) (2021). Формування інституційної архітектури інформаційно-мережевої економіки: монографія / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"; ДНУ "Академія фінансового управління". Київ. 736 с. Розділ I, С. 9–35.
3. Пустовойт О.В. (2015). Політика розвитку внутрішнього ринку та Угода про асоціацію України — ЄС: спільність і суперечність завдань. *Економіка і прогнозування*. № 1. С. 49–50. <https://doi.org/10.15407/eip2015.01.049>
4. Яременко О.Л. (1997а). Інституційні підвалини перехідних процесів в економіці: автореферат дис. на здобуття звання д-ра екон. наук. Харків: Основа. 47 с.

5. Яременко О.Л. (1997б). Перехідні процеси в економіці України: інституційний аспект. Харків: Основа. 182 с.
6. Яременко О.Л., Корнівська В.О. (2023). Можливості гармонізації платіжного простору України: інституційний аспект. *Економіка України*. № 5. С. 51–65. doi.org/10.15407/economyukr.2023.05.051
7. Яременко О.Л., Панкратова О.М. (2007). Інститути й економічна свобода господарювальних суб'єктів. *Економічна теорія*. № 3. С. 56–71.
8. Akerlof, G. and R. Kranton, (May 2008). Identity, Supervision, and Work Groups. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 98 (2), pp. 212–17. https://doi.org/10.1257/aer.98.2.212
9. Akerlof G. A., Kranton R. E. (2010). Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being. *Princeton University Press*. 192 pp. https://doi.org/10.1515/9781400834181
10. Becker G. (1993) [1964]. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). Chicago: The University of Chicago Press. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001
11. Hill C. (2007). The Law and Economics of Identity. *Queen's Law Journal*, Vol. 32, No. 2.
12. Huntington S. (2004). Who are We? The Challenges to America's Identity. Simon and Schuster. 428 p.
13. Toffler A. (1980). The Third Wave. Curtis Brown Ltd. 557 p. P. 87.
14. Vahabi M., Behrooz H. (February 2013). Dueling for Honor and Identity Economics. *Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.2215625

Надходження до редакції 25 липня 2023 року

Прорецензовано 8 серпня 2023 року

Підписано до друку 29 вересня 2023 року

References

1. Heyets, V. M., Semynozhenko, V. P. (ed.) et al. (2007). Strategic challenges of the 21st century to the society and economy of Ukraine: in 3 volumes. Kyiv [in Ukrainian].
2. Grytsenko, A. A. (ed.) (2021). Formation of the institutional architecture of the information and network economy: monograph. Kyiv. 736 p. Chapter I, pp. 9-35 [in Ukrainian].
3. Pustovoi, O. (2015). The policy of development of the domestic market and EU-Ukraine Association Agreement: common and contradicting objectives. *Ekonom. prognozuvannâ - Economy and forecasting*, 1: 49-50. https://doi.org/10.15407/eip2015.01.049 [in Ukrainian].
4. Yaremenko, O. (1997a). Institutional foundations of transitional processes in the economy: abstract of the dissertation to obtain the title of Dr. econ. of science Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
5. Yaremenko, O. (1997б). Transitional processes in the economy of Ukraine: institutional aspect. Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
6. Yaremenko, O., Kornivska, V. (2015). Possibilities for harmonization of Ukraine's payment space: institutional aspect. *Ekonom. Ukr. – Economy of Ukraine*, 5: 51-65. doi.org/10.15407/economyukr.2023.05.051 [in Ukrainian].
7. Yaremenko, O., Pankratova, O. M. (2007). The institutes and economic freedom of the economic units. *Ekonom. teor. – Economic theory*, 3: 56-71 [in Ukrainian].
8. Akerlof, G. and R. Kranton, (May 2008). Identity, Supervision, and Work Groups. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 98 (2): 212–17. https://doi.org/10.1257/aer.98.2.212
9. Akerlof, G. A., Kranton, R. E. (2010). Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being. *Princeton University Press*. https://doi.org/10.1515/9781400834181
10. Becker, G. (1993) [1964]. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). Chicago: *The University of Chicago Press*. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001
11. Hill, C. (2007). The Law and Economics of Identity. *Queen's Law Journal*, Vol. 32, No. 2.
12. Huntington, S. (2004). Who are We? The Challenges to America's Identity. Simon and Schuster. 428 p.
13. Toffler, A. (1980). The Third Wave. Curtis Brown Ltd. 557 p. P. 87.
14. Vahabi M., Behrooz H. (February 2013). Dueling for Honor and Identity Economics. *Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.2215625

Received July 25, 2023

Reviewed August 8, 2023

Signed to print September 29, 2023.